

DE WIJSHEID, WAAR IS ZIJ TE VINDEN ?

Overdenking op zondag 5 augustus 2018, in de Remonstrantse kerk te Arnhem

Predikant: dr Johan Goud (Den Haag)

Bijbellezingen: Job 28; Wijsheid 6:12-25 (Willibrordvertaling); I Johannes 4: 12,17-21

Tekstwoord: 'Niemand heeft God ooit gezien. Maar als we elkaar liefhebben, blijft God in ons en is zijn liefde in ons ten volle werkelijkheid geworden.' (I Joh.4:12)

Wat is wijsheid, wat of wie noemen we nu eigenlijk wijs? Over de betekenis van dat woord is door tallozen alle eeuwen door nagedacht. Van allerlei kanten, op allerlei manieren is het benaderd. Maar een laatste antwoord op die algemene vraag is nooit gevonden. En als we al een beetje wijs waren, hadden we dat ook niet verwacht.

Concrete voorbeelden

Gemakkelijker is het om aan te geven wat we meer in het bijzonder, in specifieke gevallen, in speciale situaties, 'wijs' vinden, welke vormen van gedrag we als blijken van wijsheid ervaren. Laat ik enkele voorbeelden noemen.

Wijsheid ligt, om met de dichteres Vasalis te spreken, ongetwijfeld in 'de eerbied voor de gewoonste dingen', een eerbied dus die niet allereerst de hoge waarden van het goede, het schone en het ware hoogacht. Plezier te hebben in de kleine dingen van het leven, het is een vorm van wijsheid die veel mannen van veel vrouwen, die veel volwassenen van de kinderen kunnen leren. Een tweede voorbeeld. Wijsheid ligt beslist ook in de humor, die geen berusting in het lot is, ook geen opstand ertegen, maar een 'zwevende onzekerheid'. Sem Dresden typeerde de humor zo, aan het eind van zijn boek over de holocaustliteratuur. Ook in de daar beschreven extreme situaties trof hij de humor aan, het wonderlijke vermogen om zelfs de ergste dingen met een zekere lichtheid op te nemen. Een nog concreter antwoord op de vraag wat wijsheid is, vond ik in een overpeinzing van de filosoof Jan Bor. 'Je bent wijs als je je problemen, neerslachtigheidsjes en het gevoel gefaald te hebben nu eens niet op het conto van je ouders zet [of op het conto van wie dan ook, voeg ik toe], maar ze gewoon neemt voor wat ze zijn... Je bent wijs als je doorhebt dat pijn en leed bij het leven horen en dat je daar niet je vader of je moeder [of wie dan ook, voeg ik toe] de schuld van hoeft te geven.' Drie voorbeelden zijn dat van wat met recht wijsheid wordt genoemd. Plezier in de kleine dingen. Humor, de zwevende onzekerheid die lichtheid vindt. En het vermogen de dingen te nemen voor wat ze zijn.

Niet-weten

Maar hoe komen we de wijsheid op het spoor en waar zou ze te vinden zijn? 'De wijsheid, vanwaar komt zij?' Dat is de vraag die Job zich stelt. Als we dat zouden weten, dan zou de wijsheid bereikbaar en grijpbaar worden. Dan zouden we een

methode kunnen ontwikkelen die haar binnen bereik brengt. Van ouds en tot nu toe zijn er wijsheidsleraren die ons zulke methoden aanreiken: inzicht — oefeningen — meditatie, om een toestand zonder hartstochten en verlangens, of minstens zonder een kleinsmenselijk ego te realiseren. Het zijn mogelijk allemaal praktische en zinvolle wegen. Al zou het ons te denken kunnen geven dat Sokrates — die door het orakel van Delphi als wijzer dan wie ook werd aangemerkt — nadrukkelijk zei, zich van geen wijsheid bewust te zijn en slechts te weten dat hij niets wist. En zo werd juist deze Sokrates het voorbeeld bij uitstek van de filo-soof, de wijs-geer, de mens die wijsheid begeert, die ernaar verlangt, die haar zoekt. Maar die er nooit aanspraak op zal maken de wijsheid definitief te bezitten.

Een filosoof van onze tijd, de joodse denker Levinas, heeft dit op zijn eigen manier uitgedrukt. De wijsheid die de wijsgeer op zijn best vinden kan, is de wijsheid van de liefde. We moeten af van de gedachte dat een mens alléén, een enkeling, de wijsheid in of door zichzelf zou kunnen vinden. Wijsheid hoort in de sfeer van het 'tussen' thuis, ze is iets tussen mensen of tussen mensen en dingen. Ze heeft met onze relatie tot anderen en tot het andere te maken, ze is ten nauwste verbonden met wat we 'liefde' noemen. En daarom laat Levinas de filosofische liefde voor de wijsheid uitmonden in de wijsheid van de liefde. Hij bevestigt daarmee op zijn manier, dat we de wijsheid niet kunnen bezitten, dat ze in laatste instantie ongrijpbaar is. Want wie zou ooit kunnen pretenderen dat hij de liefde echt en geheel bezit?

Job en Johannes

'De wijsheid, vanwaar stamt zij?', vroeg Job. Hij gaf er ook een antwoord op. Voor de mens op zichzelf is de wijsheid onvindbaar. 'Ontzag voor de Heer — dat is wijsheid, en het kwade mijden — dat is inzicht.' De vertaling van Drijvers / Hawinkels heeft hier: 'Respect voor uw Heer is levenswijsheid, het kwade vermijden is inzicht.' Dat lijkt me een goede vertaling. Het ontzag voor de Heer is geen angst voor het ontzaglijke maar respect: besef van afstand en eerbied voor wat onaantastbaar is.

Wat dat concreet inhoudt: 'respect voor God te hebben', lezen we in de brief van Johannes. Een rabbi stelde een groep mensen eens de vraag: 'Waar woont God?' Ze vonden dat kennelijk een rare vraag want ze moesten erom lachen. Dat de wereld vol is van Gods heerlijkheid, lezen we toch in de psalmen? Je kunt dus beter vragen waar God niet is. Maar de rabbi gaf zelf een antwoord op zijn vraag: 'God woont waar je hem binnenlaat.' God is daar waar mensen hem binnenlaten. Welnu, datzelfde inzicht, op een nog wat concretere manier, bevat ook de brief van Johannes.

Niemand heeft God ooit gezien (1 Johannes 4: 12a)

'Niemand heeft God ooit gezien. Maar als we elkaar liefhebben, blijft God in ons en is zijn liefde in ons ten volle werkelijkheid geworden.'

Zo staat het in de eerste brief van Johannes. Als iemand mij vraagt wat mijn favoriete bijbeltekst is, dan noem ik vaak deze. Naar mijn gevoel staat het meest wezenlijke erin, het meest wezenlijke van wat geloven, van wat leven met God is.

De zin begint met een beeldenstorm: 'Niemand heeft God ooit gezien.' Dat wordt simpel en nuchter vastgesteld. Maar het betekent nogal wat! Want hoe ontwikkelt ons geloof zich in veel gevallen? We vragen naar de betekenis van wat met ons gebeurt, we zoeken de zin van ons geboren worden, ons leven en lijden en sterven. En bij die zoektocht stuiten we op het woord 'God', een woord dat de belofte van een antwoord bevat. We lezen getuigenissen over die God, de bijbel bijvoorbeeld. En ontdekken dat daar gesproken wordt van een God die in zekere zin weerloos is. Hij is als een minnaar die zijn handen uitstrekt en zijn liefde aanbiedt. Hij is liefde, lezen we zelfs in die eerste brief van Johannes, en alle mensen zou hij in de beweging van zijn liefde willen opnemen.

Maar op dat punt precies schrikken mensen vaak terug, alsof ze het zó nu ook weer niet hadden bedoeld. In plaats van die hand te grijpen en met die beweging mee te geven, deinzen ze terug. Ze willen greep houden op zichzelf en hun omgeving, ze willen zien en kennen en daarbij past niet een weerloze God. Ze brengen liever grenzen aan, beelden zich eigenmachtig in wie en wat God is. 'Wij bouwen beelden van U op als wanden, zodat reeds duizend muren om U staan', schreef een dichter. De beelden die zo ontstaan, deugen eigenlijk nooit en zijn soms gruwelijk. Er worden dogma's en belijdenissen met een pretentie van absolute waarheid geformuleerd. Zogenaamde kettters en zogenaamde ongelovigen worden vervolgd. Soms slaan mensen en volken elkaar met een beroep op hun 'god' de hersens in. Tegenover machtsgrepen als deze staat hier simpelweg: Nooit heeft iemand God gezien. Achter al wat je hem aandoet, blijft God de weerloze minnaar; achter al wat je zegt, blijft hij ongezegd; achter al wat je ziet en betast, blijft God de onzienlijke en onvatbare.

Als we elkaar liefhebben blijft God in ons (I Joh.4: 12b)

In de traditie van de Islam spreekt men, om dit duidelijk te maken, over de honderdste naam van God. Negenennegentig namen zijn ons bekend. Het zijn evenzovele beelden van God: de schepper, de almachtige, de alwetende, de barmhartige, enzovoorts. Maar de honderdste naam is Gods werkelijke naam — en juist die naam kennen we niet. Wie die honderdste naam kent, die hoeft niet meer te zien, te kennen en greep te houden. Wie weet heeft van die onbekende naam, die leeft met God en staat in de vrijheid van zijn liefde. Zo lezen we het ook hier, in de brief van Johannes: (Niemand heeft God ooit gezien) maar als we elkaar liefhebben, blijft God in ons. God is niet een beeld om naar te kijken en om uitspraken over te doen, om regels van leven en leer mee te verbinden waarmee je elkaar om de oren kunt slaan. God beweegt, hij komt naar ons toe en klopt aan, Hij wil binnengelaten worden en in ons wonen. God is geen beeld, maar komt op ons toe als een mens van vlees en bloed.

Hij klopt bij ons aan als de naaste die onze hulp nodig heeft, die het niet meer bolwerken kan, die te veel tegenslag heeft, of die het slachtoffer is van

bekrompenheid en discriminatie. Hij klopt ook bij je aan als je allernaaste, als iemand die je al helemaal — haast tot vervelens toe — meende te kennen, als iemand die jou vertrouwen geeft en van jou vertrouwen vraagt. Zo en in vele andere gedaanten klopt God bij ons aan. 'Als we elkaar liefhebben, blijft God in ons.'

...en is zijn liefde in ons ten volle werkelijkheid geworden (1 Joh.4: 12c)

En dan volgt het laatste zinsdeel: 'en is zijn liefde in ons ten volle werkelijkheid geworden'. Als je tot je laat doordringen wat daar staat, is het ongelooflijk. We hoorden toch dat God liefde *is* ? Welnu, hier lezen we dat dat nog niet voldoende is, dat die liefde nog volmaakt, nog ten volle werkelijk, worden moet — en dat wij daarvoor nodig zijn. God bereikt zijn eigen doel, zijn eigen werkelijkheid, in de liefde die mensen elkaar geven. Dat klinkt hooggestemd en is het ook wel. De liefde waarin God zichzelf wordt, waarin hij ten volle werkelijkheid wordt en zijn doel bereikt, is ons meestal niet gegeven. Zo heilig zijn wij door de bank genomen niet. Maar je kunt er ook anders naar kijken. God stemt zich op onze toonhoogte af. Hij klopt bij ons aan — als naaste en allernaaste, als iemand van verre of als bekende — en vindt onze liefde genoeg. Want God is liefde.

Over wijsheid hebben we vandaag nagedacht. Rond de wijsheid draaide deze dienst. Vanwaar komt zij ?, vroeg Job. Uit het respect voor God, dacht hij uiteindelijk. God respecteren, de Eeuwige eerbiedigen, dat is wijsheid. Maar wat is dat dan: God respecteren? Het is: hem niet met jouw beeldvorming lastigvallen, maar hem binnenlaten — zo hoorden we. Waar dat gebeurt, kan het groeien: de wijsheid van de liefde. 'Als we elkaar liefhebben, blijft God in ons.'